

ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ *OBJEKTIVITÄT* – *OBJEKTIVIZM* (*OBJEKTIVNOST'*) ЧЕРЕЗ ІДЕОЛОГІЧНІ НАСТАНОВИ НАЦІОНАЛ- СОЦІАЛІЗМУ І КОМУНІЗМУ

Г. Д. Бенкендорф (Київ)

Концепт *OBJEKTIVITÄT* – *OBJEKTIVIZM* (*OBJEKTIVNOST'*) належить до показників, які складають концептуальний простір мов двох провідних тоталітарних ідеологій ХХ століття – націонал-соціалізму і комунізму. Порівняно з іншими світоглядними концептами (СВОБОДА, ПРАЦЯ, БАТЬКІВЩИНА, ДЕМОКРАТИЯ, СОЦІАЛІЗМ) об'єктивізму (об'єктивності) приділялось до сьогоднішнього дня значно менше уваги. Комуністичний варіант об'єктивності (*objectivism*) досліджується, наприклад, Р. Керью-Хантом на матеріалі радянських джерел сталінської доби (Carew Hunt 1957: 98-100). Е. Цінцера аналізує об'єктивність комунізму крізь призму свого об'єкта дослідження – *Deutsch nach Marx* німецьку мову за Марксом (Cincera 1983: 75-76). *OBJEKTIVITÄT* як концепт націонал-соціалістичної ідеології включено в тлумачний вокабулярій націонал-соціалізму (Schmütz-Berning 1998).

Предметом нашого дослідження виступають тоталітарні варіанти концепту *OBJEKTIVNOST'* у німецькій і російській мовах періодів панування режимів НСДАП і КПРС. *Мета дослідження* полягає в тому, щоб простежити семантичні збіги й особливості лексем *Objektivität* – *объективизм* – *объективность* в мовах НСДАП і КПРС, а також порівняти їх з характеристиками концепту *OBJEKTIVNOST'*, який складає концептуальну і мовну картини світу в нетоталітарній свідомості. Тема дослідження є *актуальною*, оскільки на сьогодні відсутні будь-які порівняльні дані стосовно вказаних одиниць. *Матеріалом* дослідження служать тексти статей Й. Гебельса 1942-43 років, книга А. Гітлера “Моя боротьба”, німецька і російська довідкова література, яка вийшла протягом ХХ століття

У відкритому плюралістичному суспільстві регулярно відбувається обмін думками, зіткнення і взаємодія різних суджень. Цей “процес утворення суспільної думки” (*Meinungsbildungsprozess*) відбувається на так названому “вільному ринку думок” (*freien Meinungsmarkt* – німецькі терміни Е. Цінцери). У цьому процесі беруть участь засоби масової інформації, що покликані представляти точки зору всіх суспільних груп.

Плюралізм думок не припускає абсолютної об'єктивності, однак у процесі суспільної полеміки виникає загальний вектор мислення, орієнтований саме в цьому напрямі. Об'єктивність характеризується такими властивостями як діловитість (*Sachlichkeit*) і неупередженість (*Unparteilichkeit*). Отже, попередні

висновки про сигматичний аспект слова *об'єктивність* полягають в тому, що: а) об'єктивність не є реально існуючим законом природи або суспільства, б) об'єктивність є насущною потребою суспільства й окремого індивіда, в) об'єктивність виникає тільки у відкритому плюралістичному суспільстві, г) об'єктивність – умова формування адекватної суспільної думки, д) об'єктивність – вектор у правильному напрямі.

Ставлення до мовного знака *Objektivität* з боку тоталітарної партії НСДАП можна охарактеризовано як негативне. Державні діячі Третьої імперії, які займалися практичними питаннями повсякденної політики, не могли уникнути цього слова. Однак, потрапляючи у суміжне з ідеологією поле політики, мовний знак *Objektivität* починає функціонувати в оточенні споріднених ідеологізмів *Liberalismus, Individualismus, Intellektualismus, Universalismus* тощо і набуває статусу ідеологічного терміна в межах тоталітарної мови НСДАП. В контексті вказаних ідеологізмів лексема маніфестує позиції і погляди “чужих”. К. Шмітц-Бернінг у своєму фундаментальному лексиконі націонал-соціалізму подає цю лексеми з позначкою *abwertend* і визначає її як позицію (індивідуальну або групу), що ідентифікується на тлі понять інтелектуалізм і лібералізм. Останні прагнуть до неупередженості і не орієнтуються на інтереси народної спільноти.

“Objektivität. Abwertend: Bezeichnung für die als schwächlich geltende, mit Intellektualismus und Liberalismus identifizierte Haltung, die Vorurteilslosigkeit anstrebt, anstatt sich allein am Interesse der Volksgemeinschaft zu orientieren” (Schmitz-Berning 1998: 445).

Позначення позиції, яка вважається слабкою, ідентифікується з інтелектуалізмом і лібералізмом і прагне до неупередженості, замість того, щоб орієнтуватися на інтереси народної спільноти.

Про пейоративне стилістичне забарвлення свідчить низка цитат з “Моєї боротьби” А. Гітлера, у яких оцінні емоції та директивні сентенції витискують аргументи.

„Man erziehe das deutsche Volk schon von Jugend an mit jener ausschließlichen Anerkennung des eigenen Volkstums und verpöste nicht schon die Kinderherzen mit dem Fluche unserer “Objektivität!” (A.Hitler 1939: 124).

Необхідно виховувати німецькій народ з молодих років виключно у визнанні своєї народності і не заражати ще з дитинства серця прокляттям “об'єктивності”.

“Sowie die schwankende Masse sich im Kampfe gegen zu viele Feinde sieht, wird sich sofort die Objektivität einstellen und die Frage aufwerfen, ob wirklich alle anderen unrecht haben und nur das eigene Volk oder die eigene Bewegung allein sich im Rechte befinde. Damit aber kommt auch schon die

“Як тільки вагаюча маса (народу) опиняється перед перспективою боротьби з багатьма ворогами, відразу ж з'явиться об'єктивність і виникне питання, чи дійсно всі інші не мають рації, а лише власний народ і власний рух її мають. Але саме тут настає

erste Lähmung der eigenen Kraft (Tam samo: 129).

перший параліч власної сили”.

“Und noch dazu bei einem Volke, das ohnehin so sehr am Objektivitätsfimmel leidet wie das deutsche.” (Tam samo: 201).

“... до того ще у такого народу, як німецький, що й без того прямо таки схибнувся на об’єктивності”.

“Wer die breite Masse gewinnen will, muß den Schlüssel kennen, der das Tor an ihren Herzen öffnet. Er heißt nicht Objektivität, also Schwäche, sondern Wille und Kraft” (Tam samo: 371).

“Хто хоче завойовувати широкі маси, має знати ключа, що відчиняє двері їхніх сердець. Він зветься не об’єктивність, тобто слабкість, а воля і сила”.

Й. Гебельс, державний міністр у справах пропаганди, видає щодо мовного знака *Objektivität* чітку й однозначну вказівку:

“Ich forderte vor einem Jahr den politischen Rundfunk und gab ihm bewußt und unmißverständlich Richtung und Tendenz. Ich lehnte jenen leeren und tauben Begriff der schwächlichen Objektivität ab, die sich an den Dingen der Nation und der Volksgemeinschaft mit derselben Kälte und Uninteressiertheit versuchen möchte, wie an irgendeiner Präge der Wissenschaft oder fernliegenden Historie (Гебельс: цит. за: Schmitz-Berning 1998: 446).

“Я зажадав рік тому політичного радіо й задав йому свідомо і недвозначно напрям і тенденцію. Я відхилив те пустопорожнє поняття кволої об’єктивності, яке хотіло б спокушати безсторонністю і незацікавленістю щодо справ нації та народної спільноти, як до відбитків науки чи далекої історії”.

Негативна прагматика лексеми *Objektivität* детермінує її семантичний аспект. Стосовно цього для дослідника становить інтерес витяги з книги Е. Хадамовського, одного з керівників німецького імперського радіо:

“Sachlichkeit ist eine Gefahr für jeden schwachen Charakter, weil er in Versuchung gerät, sie für wichtiger als das Leben zu halten. ... Das Ideal der deutschen Presse heißt Sachlichkeit oder, das klingt noch besser, Objektivität. ... Es gibt nur ein Objekt, das großen Einsatzes der Presse würdig ist: - die Nation. Und nur eine berechtigte Objektivität, die der Sache der Nation dienende.” (цит. за: Schmitz-Berning 1998: 445).

“Діловитість є небезпекою для будь-якого слабого характеру, тому, що він піддається спокусі вважати її важливішою за саме життя... Ідеал німецької преси зветься діловитість, або ще краще звучить об’єктивність... Є лише один об’єкт, який достойний бути у центрі уваги преси – нація. І лише виправдана об’єктивність, що служить справі нації”.

Отже, головним ідентифікувальним показником тоталітарного ідеологічного терміну *Objektivität* стає сема „те, що відповідає спільним інтересам”.

У виступі іншого керівника німецького радіо Х. Франка очевидним є намагання оформити відстоювання спільних інтересів на юридичних підставах:

"In den Vordergrund zu treten haben [wird] der Umbau der Erziehung des jungen Menschen zum Recht überhaupt, zum Bewußtsein der Erkenntnis, daß das Recht kein letztes Ziel sein kann, sondern immer nur Mittel zum Zweck. Eine richterliche Objektivität, die identisch ist mit der Verkennung dieses Zweckes, ist ein Mißbrauch des Richtertums. Der deutsche Staat wird in Zukunft Anspruch darauf erheben können, daß seine und des Volkes Interessen auch die Basis der richterlichen Objektivität sind" (Frank, Rede von 12.5.1933 цит. за: Schmitz-Berning 1998: 445).

"На першому плані має бути перебудова виховання молодшої людини, щодо права взагалі, до усвідомлювання, що право не може бути кінцевою метою, а завжди тільки засобом її досягнення. Юридична об'єктивність, яка ідентифікується з невизнанням цієї мети є зловживання юриспруденцією. Німецька держава зможе у майбутньому висунути вимогу, що її та народні інтереси є базою юридичної об'єктивності”.

Академічний словник *Mayers-Lexikon* характеризує *Objektivität* як подвійний лінгвістичний знак. Умовно його можна позначити як *Objektivität (+)*: *"Objektivität ist als Sachlichkeit, Sauberkeit, Klarheit stets notwendig"*. З іншого боку, в тому ж джерелі слідом за наведеною вище фразою читаємо такі рядки:

"Lebensgefährdend wird aber Objektivität im Sinne des Intellektualismus und des Liberalismus, um, wirklich oder vorgeblich, der sogenannten 'absoluten Wahrheit' nachzujagen; --, Demgegenüber steht die 'organische Wahrheit', die auf bestimmte Lebenswirklichkeiten und -mächte, auf ein bestimmtes rassisch-völkisches Leben bezogen ist. ... Es ist jene Gewissenswahrheit, die durch die universalistischen Vertreter zuerst der kirchlichen Wahrheiten, sodann der modernen liberalistisch-abstrakten Objektivität, gerade des jüdischen Intellektualismus, über ein Jahrtausend lang zum Schaden besonders des deutschen Volkes unterdrückt wurde." (ML 1940: 547).

Життєво небезпечною стає об'єктивність у розумінні інтелектуалізму і лібералізму, щоб ніби поспішати за так званою "абсолютною правдою". Її протиставлено "органічну правду", яка співвідноситься з певними реаліями і силами життя, з певним расово-народним життям... Це та сумлінна правда, яку пригнічували на шкоду особливо німецькому народові протягом тисячоліття універсали стичні представники, спочатку церковних правд, потім сучасної ліберально-абстрактної об'єктивності, саме єврейського інтелектуалізму.

Іншими словами, йдеться про те, який аспект концепту можна виразити на кшталт *jüdische Objektivität* і позначити його *Objektivität* (-), на відміну від *Objektivität* (+), що інтерпретується як *germanische Objektivität*.

Заслужують на увагу словосполучення *absolute Wahrheit* і *organische Wahrheit*. Обидва з повним правом можна кваліфікувати як лінгвістичні продукти мови НСДАП. Перше словосполучення є логічним породженням *Objektivität* (-), друге породжено лексемою *Objektivität*(+).

З позицій дослідника природної національної мови можна констатувати, що в основі розглянутих мовних явищ, лежить паранесуперечлива логіка, коли з одним логічним суб'єктом поєднуються взаємовиключні предикати. Лексема *Objektivität* співвідноситься в мові НСДАП з різними логічними субстанціями і це зумовлює специфічне лінгвальне явище. Одна мовна одиниця отримує два значення, з яких одне протилежно другому, але всупереч законам природної мови заперечення не зумовлює появу іншого члена з протилежним значенням. Комплементарна антонімія в одному слові є перекрученим відображенням логічних конструктів. Як ілюстрацію можна навести витяги з промови Й. Гебельса: "Über politische Leidenschaft":

"... Für falsche Objektivität haben wir heute kein Verständnis, im Gegenteil, wir halten sie im Schicksalskampf unseres Volkes für eine Gefahr und eine Bedrohung unserer nationalen Interessen" (Goebbels 1944: 83).

Фальсифіковану об'єктивність ми не сприймаємо, навпаки, ми вважали її у доленосній боротьбі нашого народу за безпеку і загрозу нашим національним інтересам.

"... Wer uns in unserem Leben angreift, der hat keinen Anspruch auf unsere Objektivität; gegen den rufen wir zum Widerstand mit allen Mitteln auf." (Goebbels 1944: 85).

Хто на нас нападає у житті, той не може вимагати нашої об'єктивності; ми закликаємо до боротьби проти нього усіма засобами.

Це повною мірою стосується атрибутивних словосполучень *absolute Wahrheit* і *organische Wahrheit*. У семантичному плані відбувається не тільки зсув інтенціоналу значення на ад'єктиви. Створено умови для десемантизації слова *Wahrheit*, що виражає базове поняття. Носіям мови нав'язуються нові правила гри, де основне логічне правило, якого дотримуються комуніканти – "що це (є) таке?" замінено іншим – "що це повинно означати?" Замість когнітивної функції мовець керується оцінною функцією за бінарною ознакою "чорне – біле" і орієнтується не на сигматичний аспект плану змісту мовного знака, а на те, з чийх вуст і в якому контексті вимовляється слово ("ворога" – "чорне" / "друга" – "біле"). Таким чином, є підстави констатувати, що лексема *Objektivität* втратила своє значення, воно розчинено в макроєдностях – надфразових єдностях. Як самостійна, самодостатня лінгвальна одиниця *Objektivität* перестає функціонувати.

Подібна ситуація спостерігається в російській мові з родинним словом "об'єктивизм". Звернувшись до словника сучасної російської літературної мови (ССРЛЯ), виявляємо такі взаємовиключні одну від одної дефініції:

Объективизм – 1. Основной принцип в материалистической теории познания, по которому в противоположность субъективизму, признается существование объекта, объективной действительности как источника ощущений. 2. Мнимая объективность, "беспартийность" в науке и искусстве, за которой скрывается враждебная марксистско-ленинской классовой оценке действительности буржуазная идеалистическая идеология. (ССРЛЯ 1961: 561).

У цьому випадку наявним є приклад паранесуперечливої логіки, коли суперечливі логічні предикати співвідносять мовний знак з різними поняттями навколишнього світу. Для більшої експлікації зазначеного феномена наведемо ще одну дефініцію із словника російської мови (СРЯ): "Объективизм – *подход к событиям, явлениям общественной жизни ограничивающийся пассивной регистрацией их и тем самым ведущий к утверждению их необходимости, к оправданию всего существующего*" (СРЯ 1958: 792).

Вона може служити свого роду перехідною ланкою між дефініціями 1 і 2 у ССРЛЯ. Експресивно-оцінний характер дефініції 2 ССРЛЯ значно посилений убік пейоративності. Тут наявні відношення ворожості. Згадаємо ще про один лінгвістичний момент. У мові КНРС має місце явище, яке аналогічне німецькому протиставленню *absolute Wahrheit – organische Wahrheit*. Якщо здійснити "переклад" словосполучень з однієї тоталітарної мови іншою (з мови НСДАП мовою КНРС), то картина буде виглядати так:

НСДАП: *absolute Wahrheit* = КНРС: *объективизм* (у значенні № 2 ССРЛЯ)

НСДАП: *organische Wahrheit* = КНРС: *партийность*.

У лексемі *объективизм* спостерігається аналогічне парадоксальне явище комплементарної антонімії в одному слові. Воно обумовлено паранесуперечливою логікою, про яку згадувалося вище.

Комуністична ідеологія на відміну від націонал-соціалістичної обирає дещо іншу тактику поведінки щодо "незручного" концепту і слова. Усі моменти семантичного плану, що заходять у суперечність з положеннями марксистсько-ленінського світобачення, приписуються родинній лексемі *объективизм*, яка у мові КНРС змушена виконувати роль свого роду "козла відпущення". З радянської точки зору він є причиною перекручення істини. На підтвердження цьому наведемо уривок з газетної публікації, де критиці підлягають окремі статті Великої радянської енциклопедії, які, на погляд редакторів інфіковані об'єктивізмом. "*Отсутствие большевистской воинствующей принципиальности во многих статьях, нетерпимый дух аполитичности, объективизма и академической беспристрастности приводит к искажению исторической правды*" (КЖ 1947: 3).

Позитивне конотативне забарвлення та "адекватне" ставлення до навколишнього світу зберігають одиниці *объективность* і *объективная истина*. Наприклад, об'єктивна істина щодо капіталізму полягає не в констатації

неминучості його історичного виникнення, а в його приреченості, необхідності історичного знищення через революційне насильство. “Объективизм буржуазный – такое объяснение необходимости и закономерности исторического процесса, которое оправдывает и восхваляет капиталистический строй.[...] В протиковес буржуазному объективизму марксизм-ленинизм доказывает, что капитализм возник с исторической необходимостью, но что также исторически необходима его гибель путем насильственного революционного свержения” (КФС 1940: 200).

Об’єктивність не мислиться комунізмом без партійності. Обидва поняття не тільки не виключають, але понад те зумовлюють і доповнюють один одного. Вони служать пролетаріату, який, на думку комуністів, є найпередовішою частиною суспільства, інтереси якого збігаються з ходом світового історичного процесу: “Марксистское понимание объективности включает в себя партийность, обязывая оценивать исторические события с точки зрения мирового пролетариата” (Там само: 200).

Комуністична “логіка” дорівнює об’єктивну дійсність постулатам марксистсько-ленінської ідеології. «Партийность марксистско-ленинской науки, не может допускать и не допускает извращения взаимоотношений компонентов смысловой структуры лексических единиц, поскольку язык этой науки неотделим от отыскания объективной истины. Более того, он стимулирует процесс постижения истины» (ЯИ 1981: 146). Перед нами один із зразків лінгвістичного впливу на суспільну свідомість. Результатом трансформації суспільної свідомості (Bewußtseinumbildung) стає сприйняття нею тандему об’єктивності і партійності як абсолютної безперечної істини.

Отже, проведений аналіз концепту ОБ’ЄКТИВІТАТ – ОБ’ЄКТИВИЗМ (ОБ’ЄКТИВНОСТЬ) надає можливість зробити такі висновки:

1. У мові НСДАП семантичне наповнення лексеми *Objektivität* залежить від її прагматичного аспекту. В оточенні негативних характерізаторів (*liberalistisch, abstrakt, jüdisch*) *Objektivität* ідентифікується як ідеологічний термін на позначення ворожих точок зору. Лексема *Objektivität* може в нечисленних випадках набувати позитивної прагматики, коли опиняється в контексті характерізаторів *unser, germanisch*. Відповідно змінюється семантичне наповнення лексеми; *unsere Objektivität, germanische Objektivität* позначають впевненість у своїй справі.

2. У мові КПРС функціонують два мовних знака – *объективизм* і *объективность*. Перший має негативну прагматику і служить на позначення неадекватності світосприйняття. Як правило, *объективизм* поєднується з характерізатором *буржуазный*. *Объективизм* і *объективность* виявляються в мовному плані антонімами.

Література:

- ЯИ (1981): Язык и идеология. Критика идеалистических концепций функционирования и развития языка. – К.: Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа» –242 с.
- CAREW HUNT R. N. (1957): A Guide to Communist Jargon. – N.Y. The Macmillan Company.
- CINCERA E. (1983): Deutsch nach Marx oder die Sprache der Politik. – Lugano-Massagno: Athenaeum Verlag
- GOEBBELS J. (1944): Über politische Leidenschaft. Rede von 20.11.1942. // Goebbels J. Der steile Aufstieg. Reden und Aufsätze 1942-43. – München: Franz Eher Nachf. GmbH
- HITLER A. (1939): Mein Kampf – München: Franz Eher Nachf. GmbH.
- SCHMITZ-BERNING C. (1981): Vokabular des Nationalismus. – В., N.Y.: W. de Gruyter

Довідники:

- КФС (1940): Краткий философский словарь / под ред. М. Розенталя и П. Юдина. – М: Политиздат.
- ЮЖ (1947). Культура и жизнь 20.07.1947.
- ССРЛЯ (1961): Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. – М-Л: изд-во АН СССР. – Т.12.
- СРЯ (1958): Словарь русского языка: в 4 т. М: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей. – Т. 2
- ТСРЯ (1939): Толковый словарь русского языка: В 4-х т. / Под общей ред. Д.Н. Ушакова. – М: Государственное изд-во иностр. и нац. словарей. – Т. 3.
- ML (1940): Mayers Lexikon Berlin: Bibliographisches Institut. – Bd. 8.